

Çocuk Edebiyatında Dilin İdeolojisi: Anlatı Bilimsel Yaklaşım*

Dilek Tüfekçi Can**

Özet: Çocuk edebiyatı yüzyıllardır eğitim, din ve politik öğretiler arasında tüm dünyada bir güç çekişmesinde maruz kalmaktadır. İdeoloji, istenmeyen veya toplumsal yapı içinde kaçınılması gereken veya gereksiz görülen değil aksine olması zorunlu olan hatta *sine qua non* (olmazsa olmaz) nitelikteki inançlar sisteminin bir ürünü olarak sosyal yaşamda yerini alır. Dolayısıyla, ideolojisi olmayan bir anlatı düşünülemez. Çocuk edebiyatının ideolojik söylemlerle kurgulanması dil ile yakından ilişkilidir. Dildeki ideolojik kodların çözümlemesinde ise anlatı bilim kuramını temel alarak dilde ideolojinin ne şekilde kurgulandığını özellikle ideolojinin dil, çocuk okur, çocuk edebiyatı, metin-içi ve metin dışı dinamikler bağlamında tartışılmasını amaçlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Çocuk edebiyatı, anlatı bilim, ideoloji, dil

Ideology of Language in Children Literature: A Narratological Approach

Abstract: Children literature in the world has always been under the strong influence of power exerted by some disciplines such as education, religion, politics and etc. However, ideology has never been regarded as a system of belief which is assumed as avoidable but a must and even *sine qua non* product of belief system in social life. Then a narrative without an ideology is unthinkable. Accordingly, narratology is functional in decoding those codes in children literature. Thus, this article discusses how language in children literature is fictionalized by particularly focusing on ideology, child reader, children literature, intratextual and extratextual dynamics.

Key words: Children literature, narratology, ideology, language

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Enstitüsü ve Türk Dil Kurumu işbirliği ile 19-25 Nisan 2010 tarihlerinde Çeşme-İzmir/Türkiye'de yapılan "II. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi"nde sunulan yeniden gözden geçirilmiş bildiridir.

** Öğr. Gör. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi A.B.D. Balıkesir/Türkiye. tufekci@balikesir.edu.tr.

“İdeolojiden başka hiçbir şey ideolojiyi değiştiremez ya da bir ideolojiden başka hiçbir şey bir ideoloji ile mücadele edemez.”

(Lefebvre 1964: 9, Kazancı’dan 2006: 3)

GİRİŞ

Anlatıların sistematik bir biçimde çözümlenmesinde yöntem geliştirmeyi amaçlayan *anlatı bilim* kuramı, ilk kez 1969 yılında Tzvetan Todorov tarafından ortaya atılır. Ancak Todorov’dan önce Boris Tomashevsky, Victor Shklovsky ve Boris Eichenbaum gibi Rus Biçimciler *fabula* (*fabula*), *suje* (*sjuzet*) ve *alışkanlığı kırma* (*defamiliarization*) gibi kavramlara açıklık getirerek anlatı bilimin temellerini oluştururlar. Ne var ki Rus Biçimcilerin düşünceleri ancak 1965 yılında “*Russian Formalist Criticism: Four Essays*” adlı makalenin İngiliz dilinde yayınlanmasıyla edebi bilimlerde etkili olur ve anlatı bilimin gelişimine kavramsal açıdan katkıda bulunur.

Terry Eagleton’a göre A. J. Greimas, Tzvetan Todorov, Gérard Genette, Claude Bremond ve Roland Barthes gibi eleştirmenler anlatı bilimin en etkili uygulayıcıları olarak yeni bir edebiyat bilimi yaratırlar (2000: 133). Sözelimi, Fransız yapısalcı Claude Levi-Strauss’un anlatı bilimini ilk kez antropolojiye uyguladığı ve mitlerin evrenselliği üzerine yaptığı çalışmalar, modern yapısalcı anlatı çözümleme için bir temel oluşturur; ayrıca, Jacques Lacan’ın Sigmund Freud’un psikanaliz ile ilgili yaptığı çalışmaları yeniden yorumlamasına ve Jacques Derrida’nın da felsefi metinleri incelemesine neden olur. Her ne kadar ilk önce antropolojiye uygulansa da daha sonraları özellikle edebi bilimlerde kendine önemli bir yer edinen anlatı bilim, Rus Biçimci Vladimir Propp’un *Morphology of the Folk Tale* (1928) adlı eseriyle ilk kez masal türüne uygulanır; böylece tüm anlatılar yedi eylem alanına ve otuz bir işleve indirgenir. A. J. Greimas ise *Sémantique Structurale* (1966) ile Propp’un çalışmasını sadeleştirerek *eyleyen* (*actant*) kavramını kullanır; özne, nesne, verici, alıcı, yardımcı ve hasım gibi kavramları temel alarak anlatıları altı eyleyene indirger. Ancak anlatı bilim kuramsal bir yaklaşım olarak gelişimini, özellikle Gérard Genette tarafından kaleme alınan *Narrative Discourse* (1972) adlı eserine borçludur. Genette *düzen*, *süre*, *sıklık*, *kip*, çatı gibi beş temel anlatı analizi üzerinde durarak bu kavramları anlatı bilimine yerleştirir. Seymour Chatman ise, *olay*, *karakter*, *bakış açısı* ve *anlatı* kavramlarına yoğunlaştığı *Story and Discourse* (1978) adlı eseriyle kurama katkıda bulunur. Bu kısma kadar anlatı bilimin kuramsal gelişimini kısaca değerlendirdik. Bundan sonra ise, çocuk edebiyatın sınırlarını koruyarak anlatı biliminde yer alan temel kavramlara genel anlamda bir açıklık getirdikten sonra ideoloji ile dil arasındaki iç içe geçmiş ilişkiyi ortaya çıkaracağımızı belirtelim.

Anlatı bilimine göre terim olarak *anlatı (narration)* “ardıl bir şekilde düzenlenmiş olayların içindeki etmenlerin birbirine geçmesinin gösterilmesi durumu” (Golden 1990: 1); söylem (*discourse*) ise “bir hikâye dünyasına katılma amacı paylaşan yazar ve okur arasında olup bitenleri yansıtan anlatı” (Golden 1990: 2) olarak tanımlanır. “Kendisine ait bütün araçlardan bağımsız derin bir yapı” (Chatman 1978: 117) olarak tanımlanan *aktarım (transfer)* ise, yazarın herhangi bir bağlamda bir dizi semboller oluşturması ve okurun da başka bir bağlamda ya yazarın sunduğu sembollerle ya da kendisinin önceden edindiği bilgi ve birikimlerle anlatının içinde yer almasıyla oluşur.

Bir anlatının oluşabilmesi için nasıl bir yazar (verici konumunda) ve bir okurun (alıcı konumunda) olması şartı aranıyorsa, aynı şekilde bir anlatıcının ve bir örtük okurun bulunması da şarttır. Yazar, öyküyü yazan ve metni yaratandır; okur ise yazılan metni zaman ve mekân kavramı olmaksızın okuyandır. Bu durumda hem yazar hem de okur *gerçek* kişilerdir; oysa *anlatıcı (narrator)* ve örtük okur (*implied reader*) bir anlatının gerçekleştirilebilmesinde rol oynayan *kurgusal ara-kişiler*dir (Lothe 2000: 16). Bu nedenle anlatı bilimin belki de en tartışmalı konularından biri “örtük yazar” ve “örtük okur”dur. Örtük yazar, yazarın adeta ikinci bir *ben*’idir. Eserin yaratıcısı her ne kadar gerçek yazar gibi görünse de kurgunun oluşturulmasında asıl iş, örtük yazara düşer. Çünkü okur, örtük yazarı kendi içinde yeniden tanımlayarak yaratır ve kurgular. Bir süre sonra yazarın kurgusu, okurun kurgusu haline dönüşür. Duygu ve akıl açısından ele alındığında genel itibarıyla örtük yazar, bir anlatının gerçek yazarından daha üstündür. Çünkü gerçek yazar, içinde bulunduğu yaşamın sınırları etrafında gezinmek durumundayken, örtük yazar kendisini de kurmacanın bir parçası haline getirir ve gerçek yazardan daha akıllı, daha duyarlı, daha ergen ve daha önemli bir temsilci olarak eserde yer alabilir (Demir 1995: 26–27). Örtük okur ise, Wolfgang Iser’e göre yazarla aynı kodlara sahip ya da onunla aynı eğilimlere sahip olması gereken biridir (Iser’den Ekiz 2007: 123).

1. İdeoloji ve Dil

İdeoloji, terim olarak yüzyıllardır farklı disiplinler tarafından tanımlanmış; her döneme ve her sosyal yapıya göre farklı bir anlam kazanmış; başka bir kimliğe bürünmüş; hatta bazen bir önceki anlamını yitirmiş ya da tam tersi bir anlama gelerek neredeyse kendini inkâr etmiştir. Peki, nedir ideoloji? Farklı tarihsel dönemlerde farklı anlamlara gelen ideoloji terimini tanımlamak pek kolay bir iş değil. Bununla birlikte, tarihsel süreç içinde “ideoloji” teriminin semantik açıdan ne kadar çok değişime uğradığını tespit edebilmek adına terimi açıklayan şu ifadelerle bir göz atmak konunun aslında ne kadar derin olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır. İdeoloji terimi, “nesnel olmayan bir düşünce ürünü”; “belli bir sınıfa ya da gruba ait inançlar sistemi”; “doğru düşünme

bilimi”; “doğru düşünceleri çağrıştırmının düzenli yöntemi”; “doğru düşünme olanağı veren düşünce biçimi”; “kitle toplumunun ortaya çıkmasıyla beliren inançlar”; “yönetilenler arasında yaygın, yönlenmiş, fakat sınırlı, belirsiz fikir kümeleri”; “olaylar üzerine kurulu, insanların düşünce ve davranışlarını etkileyen çeşitli kaynaklardan beslenen bir inanç sistemi”; “insan eyleminin amacını, bu amaçlara nasıl varılacağını tanımlayan ve sosyal ve fiziki gerçekliğin niteliğini belirleyen bir değerlendirici ilkeler sistemi”; “sistemin sürekliliğini sağlayan, ana yapılar arasında olduğu kadar dönemler arasında da bağlantıyı kuran harç doku”; “gerçeğe karşı gösterilen bir tepki” ve “düzmece bilimsel kuramlar üzerine oturtulmuş doktrinler” (Kazancı 2006: 2–3) gibi anlamlara gelir. Hatta Kazancı ideoloji terimini en iyi “gizli bir tehlikesi olduğu sanılan” veya “tekin olmayan” anlamına gelen “netameli” teriminin karşılığını iddia eder (2006: 2). Diğer taraftan, “nesnel olmayan bir düşünce ürünü” olarak tanımlanan ideoloji, bu anlamıyla olayları ele alışıta bir tür taraf tutma, başka bir kutupta yer alma, objektif olamama gibi anlamlara da gelmektedir. Aslında ideoloji en geniş anlamıyla “tekel bireylerin ya da toplumsal tabakaların düşüncelerinin bütünü” (Manheimm 1929: 25) olarak adlandırılır. Öyleyse ideoloji tarihsel süreçte kaygan bir zeminde gezinen, bazen kendisini onaylayan, bazen kendisiyle çelişen, bazen de kendisini reddeden inançlar sisteminin bir ürünüdür. Aslında ideolojinin bu kadar farklı anlamlara gelmesinin temel nedeni kavramsal gelişimini çeşitli toplumsal olay ve olgulara borçlu olmasıdır. Bu nedenle ideolojinin geniş perspektife sahip farklı anlamları bizleri şaşırtmamalıdır.

İdeoloji terimi Platon’un *Republic* ve Aristotle’nin *The Politics* adlı eserlerinden başlayarak Louis Althusser’e gelene kadar birçok siyasetçi, bilim adamı ve düşünür tarafından tanımlanmıştır. Kant başta olmak üzere Hegel’in “dünya görüşü kavramı”, Feuerbach’ın “praxis felsefesi”¹ ve Marks’ın “proletarya” ile ilgili görüşleri ideolojinin farklı bakış açılarıyla yeniden yorumlanmasına neden olmuştur. İdeolojinin yaşananın bir kopyası olduğunu savunan Althusser, aslında ideolojinin her yerde olduğunu, her şeyi ve herkesi kapsadığını belirtmesi onu Marks’ın katı ideolojisinden ayırır.

Anlaşılabacağı üzere ideoloji terimi tarihsel süreç içinde oldukça farklı

1 Praxis felsefesi : “Aydınlar için asıl sorun “düşüncenin organik birliğini kurmak ve kültür sağlamlığı yaratmaktır.” Bu da, Gramsci’ye göre “aydınlarla basit insanlar arasında, kuramla pratik arasında birlik” sağlamadan olmaz. Burada Gramsci’nin Praxis felsefesi söz konusudur. Praxis: kuram (felsefe) ile pratiğin (Praxis) birbiriyle tam bir diyalektik kaynaşması anlamında Marksçılık demektir. Felsefe, tek başına, dünyayı kavrayıp yorumlamaya bakar, dünyayı değiştirmeye çalışmaz. Dünyayı değiştirme işi politikanın işidir. Gramsci’ye göre, bugünkü dünyayı daha güzel bir dünyaya dönüştürme yolunda verilen savaşla, yani politikayla birleşmediği sürece, felsefenin hiçbir ereği yoktur. Buna dayanarak Gramsci: “Marksçılık aynı zamanda hem politika olan bir felsefe, hem de felsefe olan bir politikadır” diyor. “Praxis felsefesi, tarihin ve toplumun çelişkilerini barış yoluyla çözmeye çalışmaz; tam tersine, onu bir kuram yapar. Praxis felsefesini egemen gruplara, alt sınıflar üzerindeki hegemonyalarını yürütmek için gerekli “onay”ı sağlayan bir araç değildir. O, öbür sınıfların, gerçeğin bütün görümlerini, hatta en çirkinlerini bile tanımakta çıkarları olduğu sürece, yönetme sanatı içinde kendini yetiştirme ve egemen sınıfın aldatmacalarını, hatta kendi aldatmacalarını boş çirkama isteminin ifadesidir.” <http://www.elestirelpsikoloji.org/eleps/eleps/gunyolgramsci.html> erişim tarihi: 28.08.2010.

anamlarda kullanılmış; yaşanan döneme, algılanan rejime, itibar edilen toplumsal olaylara karşı sürekli kabuk değiştirmiştir. Bununla birlikte ideoloji terimi geleneksel olarak üç temel anlamda kullanılmıştır. Bu çalışmada kullandığımız *ideoloji* terimiyle bizim kastettiğimiz de şu üç anlamdan herhangi biridir; “1. Belirli bir gruba ya da sınıfa özgü inançlar sistemi; 2. Doğru ya da bilimsel bilgiyle çelişebilecek aldatıcı inançlar sistemi; 3. Anlam ve fikir üretiminin genel süreci” (Kazancı 2006: 3). İster belli bir sınıfa özgü inançlar sistemi olsun, ister doğru bilgiyle çelişen aldatıcı inançlar sistemi olsun, isterse fikir üretiminin genel bir süreci olsun ideoloji, felsefi bir görüşün dilde kendini göstermesi, diğer bir deyişle dile yansımalarıdır. Demek ki, ideoloji Saussure'nin “la langue” ve “la parole”sidir. Bu durumda kendi içinde belli bir düşünce formu veya bir bilinç biçimi geliştiren ideoloji ancak *söz* ile ifade edildiği takdirde bir anlam ve önem taşır. Ayrıca dil, eğer anlamı olan bir tür kodlar zinciriye ya da simgeler sistemiyse o zaman onun bir ideolojisi (Stephens 1991: 1) şüphesiz vardır. Demek ki, herhangi bir kurgunun içinde yer alan bir konu ile ilgili ideolojinin olmadığı bir duruma nadiren rastlanır. Hemen hemen her kurgunun içinde o kurguya ait, onu besleyen bir ideoloji mutlaka bulunur.

Mikhail Bakhtin *Discourse and the Novel* adlı eserinde romanda konuşan kişiyi “genellikle, belli bir dereceye kadar, bir ideologue” konuşan kişinin sözlerini ise “ideologemes” olarak tanımlar (1981: 333). Dolayısıyla dilin söylemsel düzeyde kendi kodları içinde nasıl bir ideolojisi varsa, ideolojisi olmayan bir anlatı da düşünülemez. Ancak Barthes, sözel dilin yazıya aktarıldığı durumlara örnek vererek yazı dili ile sözlü dilin eşit ve evrensel bir şekilde dili bölünmediğinden bahseder (2007: 49–50). Demek ki yazı dili ile sözel dil birbirinden farklılık gösterir. Anlatıdaki ideoloji, dil aracılığıyla şekillenir; dilin anlamı ise sosyolojik ve kültürel bağlamda belirlenir. Bu şu anlama gelir: Dilsel kodların çözümü sosyal yapılanma içindeki kodların çözümüne bağlıdır. Çünkü söylem ya bilinen sosyal yapılanmanın yanında ya da dolaylı olarak karşısında yer alacak biçimde oluşturulur. Bununla birlikte bazı anlatılarda her ikisinin de aynı anda verildiği durumlar da söz konusu olabilir. Yani, aynı anlatı içinde bir taraftan bilinen sosyal yapılanmaya taraf bir görüş yer alırken diğer taraftan aynı görüş istendik bir ideolojik anlama doğru yönlendirilebilir. Başka bir ifadeyle bir anlatı, üstü kapalı bir şekilde bir veya daha çok ideolojiyi içinde barındırırken aynı anlatı aleni bir şekilde başka bir ideolojiyi savunabilir. Bu nedenle ideolojik bildirimlerle ilgili toplumsal kodların çözülmesi metnin anlaşılabilirliğine katkı sağlar. Çünkü her ideolojik söylem, genellikle o söylemin yapılandırıldığı toplum için anlamlıdır. Başka bir deyişle, toplumun anlam verme algısı ile ideolojik söylem iç içedir. Dolayısıyla hem sözlü hem de yazılı kültür, ideolojik söylemin *sine qua non* (olmazsa olmaz) koşullarıdır. Dolayısıyla dil de söylem de ideolojiktir. O zaman edebiyat ve ideoloji de birbirinden ayrılmaz; hatta

birbirini içselleleyen iki farklı bütündür. Başka bir ifadeyle, “Edebiyat, kelimenin miras aldığımız anlamıyla, bir ideolojidir (Eagleton 2000: 40).”

Bir anlatının veya edebi eserin ideolojik anlamda kurgulanmasında dilin işlevsel olması o anlatıdaki metin-içi ve metin-dışı dinamiklere bağlıdır. Bu nedenle makalemize metin-dışı dinamiklerden “okur” ve “yazar” metin-içi dinamiklerden ise “anlatıcı”, “anlatımcı bakış açısı”, “algılanabilir bakış açısı” ve “kavramsal bakış açısı”nın ideolojik işlevlerini temel alarak devam edeceğimizi bildirelim.

Anlatı, okur ve yazar arasında gerçekleşen sembolik bir eylemdir. Bu nedenle yazar ve okuru bu sembolik eylemde rol alan *temsilciler (agents)* olarak görmek gerekir. Yazar yaratma sürecinde sembollerle örülü bir kodlar zinciri oluştururken okur da okuma sürecinde yazarın sembollerle ördüğü bu kodlar zincirini çözmeye çalışır. Bu nedenle, yazar temsilciye düşen görev, okur-temsilcinin metni yapılandırmak için kullandığı anlatımsal ifadeleri ya da semboller topluluğunu biçimlendirmesine yardımcı olmaktır.

Okur ve yazarın sözde yaptıkları “karşılıklı anlaşma”ya göre, yazar metni yazacak, metinde kendine özgü kodlar kullanacak, kullandığı bu kodları kendi içinde kurallı bir düzene göre sıralayacak, okur ise yazarın beklentilerine cevap verecek ve bu kodları birer birer çözerek metni anlamlandıracaktır. Ancak, okur ile yazarın yaptıkları bu “karşılıklı anlaşma” daha çok kültürel beklentiler üzerine kuruludur. Bu yüzden yazar, yazılı metni üretirken o kültüre ait değer yargılarını ve ifade biçimlerini gözlemlemek; bunları bir bağlama oturtmak ve okurun anlayacağı kodlarla bunları aktarmak durumundadır. Okur ise sözlü gelenekten gelerek yazılı metne uyarlanan bu kültürel ifadeleri anlayabilmek için bazı çıkarımlarda bulunmak ve o kültüre ait kodları çözümlenmekle yükümlüdür. Yazar ve okur arasında sağlanmaya çalışılan bu işbirlikçi tutum ve yazılı olmayan kurallar zinciri, ya da bir anlamda karşılıklı anlaşma, metnin yaratılmasından başlayıp okuma eyleminin sonuna kadar devam eden bir süreci kapsar. Dolayısıyla anlatımın başından sonuna kadar, yazarın kültürel kodlara bağlı olarak kurguladığı her anlatı, okura ideolojik anlamda bir ileti gönderir. Bir başka deyişle, ideoloji yazar, okur ve metin üçgeninde gerçekleşir.

Edebi metinlerin ideolojik olarak yapılandırılmasında metin-dışı dinamiklerden *okur* ve *yazar* ne kadar büyük bir rol oynuyorsa metin içi dinamiklerden *anlatıcı*, *anlatımcı bakış açısı*, *algılanabilir bakış açısı* ve *kavramsal bakış açısı* da o kadar etkin rol oynar. Anlatıcının bir metin üzerindeki işlevselliği onun sadece olayları aktarması ve olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kurmasıyla sınırlı kalmaz. Yani anlatıcı, bir anlatıdaki salt olayları aktaran değil, belirli işlevleri yerine getiren kurgusal bir varlıktır.

Metin çözümlenme yöntemini temel alan Gerard Genette, anlatıcının

metin içi işlevlerini beş alt başlıkta sınıflandırır; bu sınıflandırmayı yaparken anlatıcının metne olan uzaklığını yani “mesafe”sini göz önünde bulundurur. Bu sınıflandırmaya göre, anlatıcının öyküleme (narrative function), yönlendirme (directing function), bildirişim (communication function), doğrulama (testimonial function) ve ideolojik (ideologic function) işlevleri vardır. Öyküleme işlevi temel bir işlev olduğu için hemen hemen her anlatıda anlatıcı, bu işlevi yerine getirir. Yönlendirme işlevi, anlatıcının, metnin seyrinde herhangi bir noktada öyküyü yarıda kesip araya girmesi ve metinle ilgili kendi görüş ve yorumlarını metnin içine sıkıştırmasıdır. Böylece, anlatıcı metnin kendi istediği noktaya doğru kaymasında etkili olur. Bildirişim işlevi, anlatıcının, anlatının herhangi bir yerinde doğrudan okura dönerek metnin içinde onunla iletişime geçmeye çalışmasıdır. Doğrulama işlevi, anlatıcının, anlattığı öykünün doğru olduğunu, bunların bir geçerliliği ve güvenilirliği olduğunu okuru ikna etmek ve inandırmak adına onaylayarak geri bildirimde bulunmasıdır. Anlatıcının beşinci ve son işlevi ise ideolojik işlevidir. İdeolojik işlev, anlatıcının okura belli bir konu üzerinde bilgi vermesi, onu yönlendirmesi ve konuya hâkimiyetini göstermesi için hâkimane bir tavır içine girerek yorumlar yapmasına dayanır (Genette 2005: 87).

Aslında Genette'nin belirttiği gibi anlatıcı, işlevi ne olursa olsun metne açıkça müdahale etmekte, kendi görüş ve yargılarını farklı biçimlerde de olsa bir şekilde okura sunmaktadır. Hatta anlatıcı sadece ideolojik işlevini yerine getirirken değil aynı zamanda öyküleme, yönlendirme, bildirişim ve doğrulama işlevlerini gerçekleştirirken de okuru etkisi altına almaktadır. Başka bir deyişle, Genette'in sınıflandırdığı beş anlatıcıdan her biri metnin ideolojik yapısının oluşmasında ve ideolojik anlamda okurun etki altına alınmasında işlevseldir.

Metinlerde ideolojinin kurgulanmasında “anlatımcı bakış açısı” da önem taşır. Çünkü okurun okuduğu metne anlam verebilmesini sağlayan anlatımcı bakış açısının metnin içinde özneyi belirleme ve ideolojik olguları yansıtma işlevi vardır. Anlatımcı bakış açısı, birinci olarak “her şeyi bilen-ilâhi (omniscient) anlatıcı”, ikinci olarak “birinci tekil şahıs anlatıcı”, üçüncü olarak ise “odaklanıcı bakış açısı”yla verilebilir (Stephens 1992: 57). Her şeyi bilen anlatıcının bakış açısıyla ideolojinin okura sunulduğu durumlarda anlatıcı ya doğrudan okura (aslında örtük okur ve örtük dinleyiciye) hitap ederek ya da belli bir anlatıcının olmadığı durumlarda anlatıcı ile örtük dinleyici arasında paylaşılan bazı varsayımları ortak bir bilgi gibi sunarak okur üzerinde belirgin bir hâkimiyet kurmaya çalışır. Her şeyi bilen anlatıcı, okurda kültürel yapı, ahlaki değer ve dünya görüşü (ethos) oluşumuna neden olur. İkinci olarak, ideoloji birinci tekil şahıs anlatımıyla okura sunulabilir. Bu anlatım tarzında ideoloji iki şekilde verilir: a) Metinde bazı stratejik nedenlerden dolayı anlatıcının güvenilir olmadığına dair bazı kodlar verilir. Yenedünya görüşüne muhalefet edilir; neyin doğru neyin yanlış olduğuna

dair görüş bildirilir; kodları çözmenin doğru yolu gösterilir. b) Okur, anlatıcı ile bir tutulur ve okur, özne konumuna yerleştirilerek ideolojik fikir savunulur (Stephens 1992: 57). Böylece okur, anlatıcının dünya görüşünü paylaşmış olur veya anlatıcının herhangi bir şekilde yanıldığı kanıtlanırsa/kanıtlandığında okur, yanlış düşüncede olduğundan dolayı suçlu bulunur. Üçüncü olarak ideoloji, odaklama tekniği ile ana karakter tarafından okura sunulur. Böylece okur kendisini bu karakterle bir tutar; özdeşleştirir. Okurun kendisini metinde geçen ana karakterle eş tutması (fokalizasyon) ideolojinin oluşmasına katkıda bulunan diğer faktörlerdendir (Stephens 1992: 57).

Okurun okuduğu metne anlam vermesini sağlayan *anlatımcı bakış açısının* yanı sıra algılanabilir *bakış açısı* ve *kavramsal bakış açısı* da dilin ideolojik bağlamda kurgulanmasında işlevseldir. John Stephens'a göre *algılanabilir bakış açısı*, metnin konusunu, olaylarını, kişilerini ve mekânını “kim görüyor?” sorusuna cevap veren bakış açısıdır (1992: 28). Yani algılanabilir bakış açısı bir şeyin gözde canlandırıldığı gibi anlatılmasıdır. Bu tür anlatılar ya metnin anlatıcısı veya metinde bulunan bir karakter aracılığıyla okura sunulur. Algılanabilir bakış açısına göre olay örgüsü farklı algılayıcı temsilciler aracılığıyla okura sunulabilir. Böylece metinde anlatıcı odaklanması, karakter odaklanması ve çeşitli karakterler arasındaki odaklanma bir döngü yaratabilir. Ancak çocuk edebiyatında bir ana karakterden veya bir anlatıcıdan fazla bakış açısıyla anlatımın yapıldığı kapsamlı bir anlatı döngüsü oluşturmak pek olası değildir. Bu nedenle anlatı genellikle bir karakterin veya bir anlatıcının ağzından yapılır. Anlatının bir karakter veya anlatıcı aracılığıyla yapılması bile metinde ideolojinin var olması için yeterlidir. *Kavramsal bakış açısı* ise, her tür yorumu veya açıklamayı kapsayan metin içi eylemlerden oluşur. Kavramsal bakış açısıyla yapılan yorumlar, daha çok algısal gözlemlere dayanır. Sözelimi olaylar, olgular veya karakterlerin eylemleri, odaklayıcının ideolojik bakış açısına bağlı çeşitli yorumlarla okura sunulur (Stephens 1992: 28–29). Bu yorumlar genellikle içinde ima, dolayısıyla ideoloji barındıran yorumlardır.

Dilde ideolojinin kurgulanması metin-içi ve metin-dışı dinamiklerine bağlıdır. Metin-dışı dinamiklerden “okur” ve “yazar” metin-içi dinamiklerden ise “anlatıcı”, “anlatımcı bakış açısı”, algılanabilir bakış açısı” ve “kavramsal bakış açısı” dilin ideolojik anlamda kurgulanmasında işlevseldir.

2. İdeoloji ve Çocuk Okur

Anlatıların alınılması sadece yazar ve çocuk okur arasında yapılan “karşılıklı anlaşma”ya değil aynı zamanda anlatıların dilbilimsel ve anlatı bilimsel özelliklerinin göz önünde bulundurularak eş zamanlı çözümlenmesine de bağlıdır. Bunun için anlatı üslubu, bakış açısı, anlatı çatısı ve olayların sıralanışı

gibi söylemsel unsurlarla birlikte metnin dilbilimsel özelliklerinin de çözülmesi gerekir. Bu nedenle metnin alımlanmasında çocuk okurun aktif katılımına ihtiyaç vardır. Çocuk okurda okuma ediniminin gerçekleşmesi birbiriyle yakından ilgili olan *makro-söylemsel (top-down)* ve *mikro-söylemsel (bottom-up)* bakış açısıyla okumaya bağlıdır. Makro söylemsel okuma, bir metni daha anlaşılır bir hale getirmek için daha yüksek bir bilgi seviyesi gerektiren bir okumadır. Bu nedenle makro söylemsel okuma yeterli bir dünya bilgisini, belli bir konu hakkında önceden edinilen bilgiyi, anlatı türlerini anlamayı, anlatı kodları ve anlatıyı tutarlı kılan diğer bütün unsurları fark etmeyi gerekli kılar. Mikro söylemsel okuma ise dilin sözcük (lexis), anlambilimsel (semantics), sözdizimsel (syntax) gibi küçük uzamlarının içinde yer alan kelimelerin çözülmesini gerekli kılan bir okumadır. Her iki okuma ise okuma sürecinde birbirini tetikler niteliktedir (Treiman 2001: 2-5). Çünkü makro söylemsel okumada yer alan dilbilimsel bileşenlerin anlaşılabilirliği mikro söylemsel okumanın gelişimine bağlıdır. Okuduğu kitaplar veya yaşadığı dünya hakkında zaten önceden edindiği bilgi birikimine veya önyargıya sahip olan çocuk okur, mikro-söylemsel ve makro-söylemsel okumayla birlikte anlatının nasıl şekillenip anlamlı hale geldiği ile ilgili bir kanıya sahip olacak ve önceki bilgileriyle sonradan edindiklerinin bir sentezini yapacaktır.

Roland Barthes'e göre okur ve yazar edebi eserin yaratılmasında ve işlevsellik kazanmasında işbirlikçi bir tutum içindedir (2001: 1467). Ayrıca, yazar yazma süreci boyunca metinde istediği anlamı yakalamak için bir uğraş verir. Ancak Jacques Derrida'ya göre "yazının gerçekliği, yani, anladığımız kadarıyla gerçek dışılığı kendi içimizde bizim tarafımızdan keşfedilemez" (2001: 1838); yani yazar okura ne kadar mesaj verme amacı güderse gütsün mesaj ancak okurun aldığı/alabildiği kadardır. Bir başka deyişle, verilmek istenen mesaj gönderilmez ancak okur tarafından alınır. Bu nedenle okuma sürecinde okurun esere katkısı ve aktif katılımı büyük önem taşır. Bu da ancak yukarıda bahsettiğimiz gibi eş zamanlı olarak makro söylemsel ve mikro söylemsel okumanın niteliğine bağlıdır. Aksi halde yazar sadece kendi anlatısında kendi söylemek istediklerini ifade edecek fakat ifade edilenler okur tarafından alımlanmayacaktır. O halde dildeki anlam nasıl oluşur? İster yazılı ister sözlü olsun dildeki ideolojinin fark edilmesi, her şeyden önce anlamın oluşmasına bağlıdır. Metindeki anlam iki bilinç veya iki ayrı özne (yazar-temsilci ile okur-temsilci) arasındaki belli bir sınırdan oluşur. Bu nedenle yazarın kastettiği anlam ile okurun algıladığı anlam;

1. Yazarın tam olarak anlatmak istediği gibi algılanabilir;
2. Yazarın söylediklerinin tamamı değil ancak bir kısmı algılanabilir;
3. Yazarın anlatmak istediklerinin tam tersi algılanabilir.

Bu nedenle olayların okur tarafından kavranması belli bir dereceye kadar

“diyalojik”tir.² Yani yazarın kastettikleri ile okurun algıladıkları ya örtüşebilir, ya birbirine teğet geçebilir ya da tamamen farklı olabilir (Golden 1990: 74). Yazarın kendi bakış açısıyla yarattığı anlam, şüphesiz okurun verdiği anlama bağlıdır. Yazar ve okur arasındaki bu *diyalojik ilişki* ya da bir anlamda *dinamik etkileşim* metnin yapısını belirler. Şöyle ki, yazarın kastettiği ile okurun anladığı anlamın tam olarak birbiriyle örtüşmediği veya yazarın vermek istemediği bir mesajın okurun zihninde şekillendiği durumlar olabilir. Hatta yazarın vermek istediği mesajla okurun yorumu arasında birebir etkileşim olmasa da her ikisi tarafından paylaşılan bir anlam bütünlüğünün olduğu durumlar da söz konusu olabilir. Ancak anlam, yine de okurun zihninde oluşturduğu metindeki olaylardan bağımsız değildir. Anlam, okurun anlayabildiği kadardır.

3. İdeoloji ve Çocuk Edebiyatı

Çocuk edebiyatının tarihsel geçmişi incelendiğinde özellikle çocuk kitaplarının dünya çapında eğitim, din ve politik öğretiler arasında bir güç çekişmesi içinde kaldığı görülür. Çocuk edebiyatının böylesi bir çekişme içinde kendini bulmasının asıl nedeni ne olabilir? Bu durumun temel nedenlerini şu şekilde açıklayabiliriz: Bilindiği gibi, Orta Çağ ve Reformasyon arasındaki tarihi dönem olarak adlandırılan Rönesans, 14. ve 15. yüzyılda bilim, felsefe, mimarlık ve sanatta antik ile yeniden bir bağ kurulmasının sağlandığı; filozof ve bilim adamları tarafından İslam kaynaklı çalışmaların çeviri yoluyla Batı’ya tanıtılmasına katkıda bulunulduğu; deneysel düşünceye önem verildiği; insan yaşamı ve sevgisinin en üst düzeyde tutulduğu; matbaanın bulunmasıyla birlikte bilginin sınır tanımaz bir şekilde geniş kitlelere ulaştırıldığı ve radikal değişimlerin yaşandığı ve aslında insanın yeniden keşfedildiği bir dönemdir. Ancak Rönesans’tan sonra çocuğun toplumsal yapı içinde bir birey olarak keşfedilmesi için neredeyse iki yüzyıllık bir sürecin geçmesi gerekir. 17. yüzyılda başlayıp 18. yüzyılda kendini hissettiren Aydınlanma Çağı ile birlikte ancak çocuğun keşfedilmesi ve çocuk edebiyatının edebi bir tür olarak ortaya çıkması gerçekleşir. Başka bir deyişle, çocuk edebiyatının kökeni, insanı merkeze alan, aklı ön plana çıkaran, rasyonelizmin yanı sıra ampirizme (deneycilik) önem veren ve temeli Rönesans’ta atılan Aydınlanma Çağı Felsefesi’ne dayanır. Rönesans ve Reform hareketlerine bağlı olarak gelişen düşünce akımları, özellikle 18. yüzyılda sadece toplumsal yaşamın köklü değişimlere uğramasına değil aynı zamanda çocuğun da tanınmasına olanak verir. Aslında yeni bir

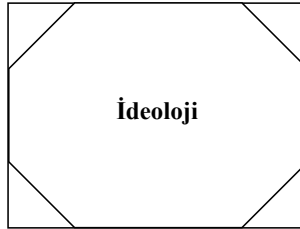
2 Diyalojik ilişki ili ilgili daha fazla bilgi için bakınız: Sonya Petkova, “A Justification of Literature.”, Zhe Stanford’s Student Journal of Russian, East European, and Eurasian Studies, Vol:1 Spring 2005. (Çeviren: Murat Çakmakçı. Edebiyatın Gereçlendirilmesi Mikhael Bakhtın Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume 2/6 Winter 2009) http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi6pdf/cakmakci_murat.pdf erişim tarihi: 29. 08. 2010.

sürecin başlangıcı olarak kabul edilen bu düşünce akımları veya felsefi görüşler, eski ve geleneksel olan her tür düşünceye karşı bir tür özgürleşme hareketidir. Bu özgürleşme hareketinden çocuk da bir birey olarak nasibini alır. Aydınlanma felsefesi, 18. yüzyılın sonlarına doğru hem Fransız Devrimi'ni (1789) hem de bu devrimin ardından gerçekleşen modernleşme süreçlerini tetiklediği için tarihsel süreç içinde oldukça önemli bir düşünce hareketi olarak öne çıkar. Bu düşünceye göre, eski, geleneksel ve değişmez kabul edilen her türlü varsayımdan, önyargıdan ve ideolojiden vazgeçilerek yeni deneysel bilgi merkeze alınacak ve bu bilginin etrafında yeni düşüncelerin gelişmesi sağlanacaktır. İşte zaten bu nedenlerden dolayı çocuk edebiyatı güçler çekişmesinin içinde bulur kendini. Eski düşüncelerin yenilerle, geleneksel olanların modernlerle, değişmez kabul edilenlerin ise değişebilenlerle mücadele etmeleri nedeniyle çocuk edebiyatı ideolojinin merkezine yerleşir. Ayrıca Aydınlanma Çağı Felsefesi'nin ardından gerçekleşen düşünsel oluşumların da çocuk edebiyatının ideoloji ile içiçe olmasında birinci derecede etkilidir.

Bütün bu kültürel ve sosyolojik gelişimler, pedagojik oluşumlara yön verir; çocukluk dönemini, felsefi düşüncenin merkezine yerleştirir; çocuğun duygusal ihtiyaçları ve entelektüel kapasitesine uygun eserlerin üretilmesi fikrinin gelişimine katkıda bulunur. Bütün Avrupa'yı etkisi altına alan ideolojik ve kültürel akımlar, çocuk edebiyatının yeni bir edebi tür olarak ortaya çıkmasına ve çocuk edebiyatında ideolojinin kaçınılmaz bir unsur olmasına neden olur. Öyleyse, çocuk edebiyatı eserlerinin dünya kültürüne ait ideolojik yapılanmanın birer parçası olduğu iddia edilebilir.

Yetişkin edebiyatının nasıl bir ideolojisi varsa çocuk edebiyatı da ideolojik söylemlerle doludur. Bu ideolojik söylemler bazen belli belirsiz bazen de oldukça belirgin bir şekilde çocuk okura sunulur. Metnin konusu, metinden çıkarılacak ders, karakterlerin tavırlarını anlama ve bu tavırlara anlam verme vb. çalışmalar yapılmadan ne o metne ait ideoloji ne de yan anlamlara ait kodlar çözülebilir. İster örtük ister açık olsun her metnin ideolojiye sahip olmasının asıl nedeni, metnin kendi içinde barındırdığı mutlak bir anlamının olmasının yanı sıra yan anlamlarının da olmasıdır.

Söylem

İdeolojik varsayımları ve söylemleri geometrik bir şekille ifade etmeye çalışan Stephens yukarıda verilen geometrik şeklin, söyleme ait ideolojik boyutu anlamada açıklayıcı olabileceğini iddia eder. Bu geometrik şekil incelenecek olursa şeklin bir kare ve karenin sınırlarını kullanan bir sekizgenden oluştuğu görülür. Kare ve sekizgen her ne kadar farklı geometrik şekiller olsa da birinin varlığı diğerini etkiler. Çünkü her iki geometrik şeklin varlığı bir diğerinin varlığına bağlıdır. Hatta içerde yer alan şekil (sekizgen) dışarıda bulunan şeklin (kare) sınırlarını kullandığı için sekizgen adeta görünmez durumdadır. Metindeki ideoloji de tıpkı bu iç içe geçmiş geometrik şekilde olduğu gibi örtük olarak okura sunulabilir. Metnin ideolojisi kimi zaman tamamen göze batacak bir şekilde verilebilir ki bu durumda sekizgen kareden tamamen ayrılır. Ancak çocuk edebiyatında ideoloji çoğunlukla ima yoluyla verildiği için iç içe geçmiş olan bu geometrik şekil, ideolojinin söylem içindeki durumunu belirgin bir biçimde açıklar (Stephens 1992: 2). Bununla birlikte, ideolojinin bir metinde örtük bir şekilde bulunduğunu göstermek için kullanılan bu geometrik şeklin, sınırlı bir şekil olduğunu da kabul etmek gerekir. Çünkü Barthes'e göre anlam bulanıktır; özellikle yazın, çift-anlamlılık taşır (Yücel 2000; 15).

Her ne kadar Barthes anlamın bulanıklığına dikkat çekse de ideolojinin edebi metinleri ne şekilde etkisi altına aldığını sorgulayan Gary Waller'a göre, belli bir topluma ait metinlerin etkisi diğer kültürel pratiklerin etkisinden farklı değildir. Çünkü Waller ideolojinin gücünün metni oluşturan kelimelerde, kodlarda ve yönetim sisteminde saklı olduğunu belirtir (1986: 10). Eğer Waller'ın ifade ettiği gibi ideolojinin gücü metni oluşturan kelimelerde ve kodlarda gizli ise, o zaman öncelikle o metindeki dile ait bazı özelliklerin bilinmesi gerekir. Çünkü dil bilimcilere göre dil, sosyal semiyolojidir; varlıklar, düşünceler veya kavramlar üzerine iletişime geçmek için kullanılan kültürle bezenmiş işaretler sistemidir (Stephens 1999: 58). Şüphesiz, kelimelerin bağlam içindeki kullanımı ideolojiyi etkileyen unsurların başında gelir. Ne var ki, dili anlaşılır kılan sadece bağlam değil aynı zamanda kelimelerin okura gönderdiği kültürel bildirimlerdir. Örneğin, bir İngiliz Edebiyatı profesörü olan J. R. R. Tolkien'in *The Hobbit* (1937) adlı eserinde anlatıcı, dilin yani kelimelerin kültürel işlevi hakkında şöyle önemli ipuçları verir:

Ormandaki açıklık alan şüphesiz kurtların buluşma noktalarıydı... Bu alanın tam ortasında kocaman gri bir kurt vardı. Bu kocaman kurt, diğer kurtlara berbat bir Wargs dili kullanarak bir şeyler söyledi. Gandalf ne dediğini anladı. Bilbo anlamadı, ancak söylenenler Bilbo'nun kulağına korkunç geldi, sanki tüm konuşmalar canı ve nefret dolu şeyler hakkındaydı ve aslında öyleydiler de (1987: 91).

Görüldüğü gibi alıntılanan bu paragrafta, konuşulan dili anlayamayan Bilbo adlı bir karakter betimlenir. Bilbo, ormanlık bir arazide yabancı bir dil duyar; duyduğu bu dile ait sözlü ifadelerin anlamını bilmez; dildeki kodları

çözemez. Dolayısıyla dil, ona ilk başlarda ideolojik anlamda hiçbir şey ifade etmez. Çünkü dil, Bilbo'nun kültürüne ait değildir. Ancak Bilbo yine de önceden edindiği sosyo-linguistik ve sosyo-kültürel bilgilerini kullanarak duyduğu bu dile bir anlam yüklemeye çalışır. Daha sonra ise Bilbo, kurtların Wargs dilinde yaptığı bu konuşmanın kültürlerarası iletişimsel bir özellik taşıdığı çıkarımında bulunur. Gerçekten de Bilbo, konuşulanları anlamamasına rağmen kurt topluluğunun tehditkâr bir tutum sergilediği sonucuna varır. Ayrıca anlatıcının, Gandalf'ın çıkarılan seslerin ne demek olduğunu anlarken Bilbo'nun anlamadığını belirterek iki karakter arasındaki dilbilimsel farklılıkları vurgulamaya çalıştığı gerçeği de gözden kaçırılmamalıdır. Burada ideoloji, kültürel bağlamda işlevseldir. Diğer bir deyişle, ideolojik söylem yani Wargs dilinin tehditkâr özelliği, kültürlerarası iletişim dilinin çözümlenmesine bağlıdır.

Bütün bu veriler göz önünde bulundurulduğunda ideolojinin gerçek anlamıyla, bulanık anlamıyla, yan anlamlarıyla, toplumsal ve kültürel kodlarıyla metinlerde yer aldığını söylemek mümkündür. O zaman ideoloji, çocuk edebiyatında kendisini daha farklı ne şekilde gösterebilir? Peter Hollindale çocuk edebiyatında ideolojinin işlevselliği ile ilgili görüşlerini dile getirirken ideolojinin metinlerde üç farklı yapıda ortaya çıkabileceğini öne sürer. Bunlar “açık ideoloji”, “pasif ideoloji” ve “metnin özünde bulunan ideoloji”dir (Stephens 1992: 10).

Yazarın sosyal, politik veya ahlaki görüşlerini açıkça belirttiği ve hiçbir şekilde saklamayıp her şeyi bütün çıplaklığıyla gösterdiği metinler “açık ideoloji” metinleri olarak adlandırılır. Bu metinlerde ideoloji, genellikle o toplumda kabul gören sosyal yapı ve düşünce alışkanlıklarının yansıtılması şeklinde eserlerde belirir. Sözgelimi, Rudyard Kipling tarafından 1902 yılında yazılan *Just so Stories (İşte Öyle Hikâyeler)* adlı eser, çocuk edebiyatının ilk örneklerinden olması, fantastik bir şekilde kurgulanması ve içinde açık ideolojik bildirimler barındırması bakımından dikkat çeker. Bu eserde “Ayağını Yere Vuran Kelebek” adlı hikâyenin başında anlatıcı okura şöyle seslenir: “Bu hikâye, bir tanem, yeni ve harikulade bir hikâyedir; anlattığım diğer hikâyelerden oldukça farklıdır. Bu, David'in oğlu Bilge Kral Solomon; yani Bilge Sultan Süleyman Bin Davut hakkında bir hikâyedir” (2007: 125). Anlatıcının, okura yönelip ona, “bir tanem” diyerek hitap etmesi, yazarın okuru kendine yakınlaştırma ve aradaki mesafeyi kapatma çabasından kaynaklanır. Böylesi bir anlatı tekniğinde yazar, her ne kadar dostane bir yaklaşım sergilese de aslında bu yaklaşımın altında “bir tanem, bunları sen bilmezsin, beni dinle veya oku da öğren” tavrı vardır. Ancak bu tavır öylesine gizlenmiştir ki okura düşen, anlatının cazibesine kapılmak ve hikâyenin geri kalanını okumaktır. Gerçekten de hikâyenin devamında Süleyman Bin Davut'un nasıl bir kişilik olduğu anlatılır. Okurun merakı giderilir. Okurun eğer Kuran-ı Kerim'in Neml ve Sebe surelerinde kıssası anlatılan Süleyman

Bin Davut hakkında bir bilgisi yoksa veya İslam kaynaklı eserlerde geçen Saba Melikesi Belkıs'ın Süleyman Bin Davut ile evlenerek Müslüman olduğunu hiç duymamışsa bu anlatı ile tarihsel gerçeklik arasında bir ilişki kurması mümkün değildir. Yazar, zaten bu tür konuları özellikle Batı Çocuk Edebiyatı okurlarının bilemeyeceğini önceden belirlediği için okura gerek kullandığı teknik ve gerek anlatı üslubu sayesinde kısa ve genel bir bilgi verir.

Süleyman Bin Davut bilge bir sultanmış. Hayvanların ne dediğini, kuşların ne dediğini, balıkların ne dediğini, böceklerin ne dediğini bile anlanmış. Yer altında, toprağın derinliğinde yatan devasa kayalar birbirine doğru eğilip homurdandıklarında onların neler söylediğini anlar, sabah rüzgârında hışırdayan ağaç yapraklarının neler söylediğini anlanmış. Kürsüsünde oturan piskoposun, duvardaki züfa otuna kadar herkesi dinler, ne söylediklerini anlanmış. Süleyman'ın Baş Kraliçesi, güzeller güzeli Saba Melikesi Belkıs da neredeyse onun kadar bilgeymiş (2007: 125-126).

Bu girişten sonra yazar, söz konusu toplumda kabul gören sosyal yapıyı, Hollindale'nin belirttiği açık ideolojik bildirimle şu şekilde kurgular:

Süleyman Bin Davut'un bir sürü karısı varmış. Güzeller güzeli Belkıs haricinde dokuz yüz doksan dokuz tane kadınla evliymiş. Hepsi bir arada, fiskiyelerle süslü cennet gibi bir bahçenin ortasındaki altından yapılmış saraylarda yaşamış. Süleyman Bin Davut aslında o kadar çok kadınla evlenmek istememiş, ama o zamanlar erkekler pek çok kadınla evlenirmiş ve sultan da sultan olduğunu göstermek için herkesten daha fazla sayıda kadınla evlenmek zorundaymış (2007: 127).

Yukarıdaki alıntıda ideoloji açık bir şekilde okura sunulur. Dokuz yüz doksan dokuz tane karısı olmak durumunda kalan Süleyman peygamberin, aslında o kadar çok kadınla evlenmek istemediği ama yaşanan o dönemde geleneksel olarak erkeklerin çok kadınla evlenmelerinin olağan karşılandığı ve kendisinin de sultan olduğunu kanıtlamak amacıyla herkesten daha çok kadınla evlendiği belirtilir. Toplumda kabul gören düşünce, davranış, gelenek, değer yargılarının yansıtıldığı bu tür açık ideolojilerde yazarın taraf olup olmadığı sorgulanmaz; bunun yerine, genellikle yaygın görüş vurgulanır. Aynı verdiğimiz örnekte yaşanan dönemde erkeklerin birçok kadınla evlenmelerinin olağan karşılanmasının vurgulandığı gibi.

Bununla birlikte Hollindale, açık bir şekilde ideolojik bir fikri savunan metinlerin yazar açısından bazı sorunlar oluşturacağı görüşündedir. Eserde ideolojik bir konuda açıkça taraf olma, okurun verilen mesaj karşısında direnç göstermesine; savunulan düşünce veya değer azınlığa ait bir görüş olduğu izlenimi edinmesine yol açabileceğini iddia eder (Stephens 1992: 10). Sözgelimi aşağıdaki alıntı, Hollindale'nin belirttiği gibi okur açısından bazı sorunlar oluşturabilir; okurun metne karşı direnç göstermesine neden olabilir.

Çobanlık ne onurlu, ne kutsal bir iştir insanoğlu için. İsa efendimiz, Musa efendimiz hatta Muhammed efendimiz bile çoban değiller miydi? Koyunla, kuzuyla uğraşmazlar mıydı? Ne mutlu o insanlara ki çobanlık ederler, ne mutlu o çobanlara ki... (Öner 2008: 38).

Bu alıntıda yazar, açıkça taraftır. Ona göre çobanlık mesleği İsa, Musa ve Muhammed gibi peygamberler tarafından yapıldığı için kutsaldır. Ancak günümüz çocuklarına soracak olursak acaba kaç tanesi çobanlık mesleğinin kutsal olduğunu söyleyecektir? Yazarın savunduğu bu düşünce günümüz toplumunda azınlığa ait bir görüş olarak kalmaz mı? Elbette bu bir tartışma ve araştırma konusudur. Ancak bu alıntının yine de, günümüz idealist çocuk okurunun çobanlık mesleğine karşı direnç göstermesine neden olabilecek nitelikte bir anlatı olduğu gerçeğini değiştirmez.

Hollindale'nin öne sürdüğü ikinci görüş ise “pasif ideoloji”dir. Bu tür eserlerde yazarın metindeki varlığı örtük durumdadır. Hollindale'ye göre bu tür pasif ideolojilerin metinlerde bulunup ortaya çıkarılması oldukça gelişmiş analitik düşünme yeteneği gerektirir (Stephens 1992: 10). Ayrıca bu tür metinler yarattıkları etki bakımından diğerlerine kıyasla oldukça güçlüdürler. Çarpıcı bir örnek olması nedeniyle özellikle çevirisini yaptığım Richmal Crompton'un (1930: III: bölüm) *William the Bad* adlı eserinde Henry adlı karakterin, İngiliz parti ideolojisini anlattığı kısma dikkat çekmek istiyorum.

İktidarda olmak isteyen dört tür insan grubu vardır. Bunların hepsi daha iyi bir dünya yaratmak istiyorlar; ama her biri farklı şekillerde daha iyi bir dünya yaratmak istiyorlar. Muhafazakârlar; şu an nasılsa onu muhafaza ederek daha iyi bir dünya yaratmak istiyorlar. Liberaller; herkesin fark edemeyeceği bir değişim yaparak yani birazcık değişiklik yaparak daha iyi bir dünya yaratmak istiyorlar. Sosyalistler; herkesin elindeki avucundaki parayı alarak daha iyi bir dünya yaratmak istiyorlar. Komünistler ise kendileri hariç herkesi öldürerek daha iyi bir dünya yaratmak istiyorlar.

Alıntıda görüldüğü üzere yazar Crompton, herhangi bir görüşe ait açık bir propaganda yapmamakla birlikte bir yazar olarak kendisinin hangi tarafa sempati duyduğunu okura sezdirmektedir. Konservatifler, liberaller, sosyalistler ve komünistler hakkındaki anlatı, aslında okura durumu ironik bir şekilde anlatır. Söyle ki, konservatifler geleneksel olan her şeyin yanındayken toplumdaki hızlı değişimlere karşıdır; özgürlük ve eşitlikten yana olan liberaller ise Crompton'un dediği gibi hiç kimsenin fark edemeyeceği küçük değişimlerin değil, toplumun tümünü kapsayan büyük değişimlerin peşindedirler. Sosyalistler, kamusal veya ortak mülkiyet hakkının ateşli savunucuları olarak karşımıza çıkar. Sınıfsız bir toplum yaratma peşinde olan komünistler ise proleter devrimi savunurlar. Bu örnekte oldukça ince ve nükteli bir şekilde ele alınmış ironik bir anlatı üslubu dikkat çeker. Yazar, etkiyi arttırmak için ideolojik bildirimleri tersinleme yöntemiyle dile getirir. Hollindale bu anlatı şayet “Konservatifler,

zenginleri daha zengin fakirleri daha fakir yaparak daha iyi bir dünya yaratmak istiyorlar” şeklinde ifade edilmiş olsaydı, söylemin yine de nükteli bir ifade taşıyacağını ancak yaratacağı etki bakımından yazarın saldırgan propaganda amacını da gölgeleyeceğini iddia eder (Stephens 1992: 31). Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere yazarın pasif ideolojik bildirimleri okurun bu bildirimleri çözümlemesine bağlıdır; yoksa yazarın yazdıklarını olduğu gibi gerçek olarak algılayan bir okur, yazarın yazma amacı baltalayacaktır.

Hollindale’in öne sürdüğü üçüncü görüş ise “metnin özünde bulunan ideoloji”dir. Hollindale, metnin doğasında veya özünde bulunan ideolojiyi, “kelimeler, kurallar-sistemi, metni oluşturan kodlar” olarak tanımladıktan sonra dilin özünde zaten var olan ideolojinin, çatışma söylemini bastırmaya ve baskın grubun düşünce ve duygularını sınırlandırmaya yarayacağını iddia eder (Stephens 1992: 31). Aşağıdaki alıntı “metnin özünde bulunan ideoloji”ye örnektir.

Dünyanın her yerinde, bize hayli uzak olan bir bölgede iki küçük ülke birbiriyle savaşa tutuşmuşlardı. Bütün savaşlar gibi anlamsız bir neden yol açmıştı bu savaşa. Bu savaşı uzatmak, silah tüccarlarının, yiyecek biriktirenlerin ve barışsevermiş gibi görünerek iki taraftaki düşmanlığı arttıran başka unsurların işine geldiğinden biteceğe benzemiyordu. Savaş sürdükçe her iki ülkenin insanları büyük acılar çekiyorlardı. Hele tam sınırda bir ev vardı ki... Bu evde yaşayanlar, bir o ülkenin, bir öbür ülkenin sınırları içine alınıyor, ellerinde avuçlarında ne varsa evi işgal eden komutanlara ve onun yardımcılarına yediyor, kendileri sürekli açlık çekiyorlardı (Kutlu 2006: 60).

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere, anlatıdaki ideolojik söylem, baskın grup olarak adlandırabileceğimiz kötü niyetli kişilerin düşünce ve duygularını sınırlandırmaya, bastırmaya hatta yok etmeye yöneliktir. Metnin özünde bulunan ideolojik söylem, savaşın anlamsızlığına vurgu yaparak başlamış; çıkarları nedeniyle savaşın bitmesini istemeyen diğer güçler objektif bir tutumla anlatılmış; iki küçük ülkenin insanların acı ve yokluk çekmeleri ile güçlendirilmiştir.

Çocuk edebiyatında ister diyalog, ister monolog, isterse polifonik şekilde yapılan konuşmalar olsun ideolojik bildirimlerin okura ulaşmasında etkilidir. Dil bilimsel açıdan etkili bir konuşma yapabilmek için konuşmacıların birbirlerine söylediklerini düzenleyen beş kural bulunduğunu ifade eden Stephens bunları şu şekilde sıralar: İfade edilenler uygun uzunlukta olmalı; doğru ya da gerçeğe uygun olmalı; bir önceki konuşmacının ifadesiyle ilgili olmalı; konu değişikliği ya da yazılanların değişikliği metni bozabileceği için söylemler, kesin ve açık olmalı ve her konuşmacının konuşmada adil bir payı olmalı, yani kendi sırasını düzenli bir şekilde alabilmeli ve demek istediğini tamamlayabilmelidir (1999: 66). Stephens’in ideolojik bildirimlerin okura iletilmesinde işlevsel olan

etkili konuşma kuralı doğrultusunda bir anlatı inceleyelim. Diyalog şeklinde yapılandırıldığında ideolojinin ne şekilde işlevsellik kazandığını Ülker Köksal'ın *Uzaydaki Arkadaşım* adlı romanındaki “Küçük Gezegenli Özlem” adlı bölümü inceleyerek ortaya çıkaralım. Diyalogun dünyalı Zeynep ile uzaylı Özlem adlı karakterler arasında geçtiğini hatırlatalım.

Zeynep heyecan içindeydi. Özlem'i can kulağı ile dinliyordu.

'Bize benziyorlar mı? Yani görüşleri insan gibi mi?'

'Hayır. Benzeyenler var ama... Sana resimlerini gösterebilirim ekranda. Bu gezegenlerin çoğu UBS Birliği üyesi. Yani Uzay Barış Sevgi Birliği. UBS'ye üye olmak çok önemlidir.'

'Peki bizim dünyamız? UBS'ye üye olabilir mi?'

Özlem bir süre sustu. Sonra üzüntüyle;

'Hayır,' dedi. 'Sizin dünyanız üye olamaz. Dünyanız o kadar geri ki... Savaşlar, cinayetler, açlık çeken insanlar, çocuklar... Doğanın zalimce kullanılması... Bütün bunlar... Dünyanın çözümleyeceği çok sorun var.'

'Peki sizin küçük gezegeninizde bunlar yok mu?'

'Hiçbiri yok. Dayak yok, kavga yok, avcılık yok, tutukevi yok. Tek bir silah bile yok.'

Zeynep hayretle arkadaşına baktı.

'Peki kendinizi savunmak için ne yapıyorsunuz?'

'Kendimizi savunmak zorunda değiliz ki... Düşmanımız yok barış içindeyiz.'

(Köksal 2000: 22-23).

Stephens'in belirttiği gibi yukarıda Zeynep ve Özlem arasında gerçekleşen diyalog şeklindeki konuşmalar, birbirini tamamlar niteliktedir. Yani bir konuşmacının sorusuna diğeri tutarlı ve anlamlı cevaplar vermekte, diğerin açıklamasına ise bir diğeri kişisel tepkisini göstermektedir. Konuşma, kesin bir dille yapılmış; anlaşılır olmasına özen gösterilmiş ve belli bir konu etrafında dönmüştür. Konuşmalardaki ideolojik söylem, aslında gerçek dünya ile ütöpic dünya arasında bir ayırım yapılması gerektiği ile ilgilidir. Gerçek dünyada savaş, cinayet, açlık çeken insanlar ve doğanın tahrip edilmesi okura sunulurken ütöpic dünyada dayak, kavga, avcılık, tutukevi ve silahın bulunmadığı bir düzenin varlığı vurgulanır. Bu ütöpic dünyanın okura, örtük olarak iletildiği ideolojik bildirim, toplumsal örgütlenme ile kuramsal bir sistem olan komünizmin savunulması veya getirilmesidir. Bu diyaloglar çözümlendiğinde okura iletilen bildiri, ütöpic dünyanın Karl Marx ve Friedrich Engel'in savunduğu komünist rejimi simgelemesidir. Ayrıca, Uzay Barış Sevgi Birliği, kısaca UBSB'den bahsedilmesi akla SSCB'ni yani, dağılan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni getirmektedir.

Ülker Köksal'ın aynı adlı romanındaki “Uydu Gezegeni” adlı bölümde kurgulanan ideolojinin boyutu incelendiğinde okurun karşısına çıkan yapı, bir

önceki söyleme göre daha kuvvetli ve daha keskin bir şekilde komünist rejimin savunulduğu bir söylem alanı oluşturur. İdeolojik söylemler içeren aşağıdaki alıntıyı vermeden önce romanın geçtiği yer ve durum ile ilgili bir ön bilgi vermenin gerekli olacağı görüşündeyiz. Özlem bu kısımda Zeynep’i, Çocuk Kent’e götürür; burada çocuklar için her şey düşünülmüş ve tasarlanmıştır; kitaplık, çocuk tiyatrosu, kukla tiyatrosu, müzik tiyatrosu, sirkler, oyun bahçeleri, dönme dolaplar, hayvanat bahçeleri kısaca akla gelen pek çok şey Çocuk Kent’te mevcuttur. Çocuk Kent’e geldiklerinden itibaren ne yediklerine ne de bindiklerine hiç para ödemediklerini fark eden Zeynep, Özlem’e şöyle der:

‘Özlem hiç para vermedik biz.’

‘Para mı? Para da ne?’

Zeynep, Özlem’le Şafak’a parayı anlattı uzun uzun. İkisi de paranın ne olduğunu, neye yaradığını anlayamadılar. Küçük Gezegen’de para yoktu. Zeynep alışverişin nasıl yapıldığını anlayamıyordu. Yaşam Destek Birimi’nden herkes dilediği kadar yiyecek, giyecek alabiliyordu Küçük Gezegen’de. Demek ki, herkese yetecek kadar hatta daha çok yiyecek, giyecek vardı. Peki Yaşam Destek Birimi’nde bu mallar biterse? Bitmiyordu. Çünkü biteceğine yakın yeniden üretiliyordu. Hiç kimse de kendisine gerekenden daha fazlasını almıyordu. Zeynep çok düşündü arkadaşlarının anlattıklarını, yine de pek çözemedi sorunu. Sonunda kendine göre bir sonuca vardı. Küçük Gezegen’de hiç yoksul olmadığı için işler yolunda gidiyordu” (Köksal 2000: 104).

Eserdeki bu kısım ise Marx ve Engel’in Londra’da 1848 yılında yayımladıkları “Manifesto of the Communist Party (Komünist Partinin Manifestosu)” ve daha sonra en bilinen adıyla yeniden yayımlanan “The Communist Manifesto (Komünist Manifesto)”yu akla getirir. Bilindiği gibi bu eserde, “*kapitalizmin zaferi; dünya pazarının, dünya edebiyatının ve kozmopolitliğin kurulması; kapitalizmin kütleleri sefalete itmesi; sömüren (işveren) ile sömürülen (işçi) arasındaki sınıf mücadelesi, para aracılığıyla insanların birbiriyle olan ilişkisi; rejimin kaçınılmazlığı; yeni sınıfsız bir toplumun ortaya çıkışı*” gibi konular ele alınır (The Northon Anthology of Theory and Criticism 761). Bu alıntıda ideolojik bildirimler, aynı komünist rejimde olduğu gibi, daha çok “tüm malların ortak mülkiyeti” üzerinedir. Ayrıca, komünist rejimin savunduğu “sınıfsız bir toplum”, “malların üretimi”, “paranın önemi” ve “dünya pazarı” da diğer ideolojik unsurlar arasındadır.

Çocuk edebiyatında, özellikle ya göç alan ülkelerin edebiyatlarında ya üstün bir irkin yaşadığına inanılan bir ülkenin edebiyatında ya da “öteki”leştirilen bir toplumun yaşadığı bir ülkenin edebiyatında kültürlerarası ilişkilerin ideolojik boyutu sürekli sorgulanmıştır. Irkçılık ve azınlık hakları konuları Batı Çocuk Edebiyatı’nın en sıradan ve en çok işlenen konuları arasına girmiştir. Susan Price’nin *From Where I Stand* (1984) adlı eseri de, ırkçılık karşıtı ideolojilerin ele alındığı bir çocuk romanı olarak göze çarpar. Eser, genel

olarak Bangladeşli oldukça zeki Kamla adındaki bir kız öğrencinin ırkçılık karşıtı bir el ilanı hazırlamak amacıyla okul müdürü ile yaptığı görüşmeyi konu alır. Okul müdürünün sağduyulu sözleri, ırkçılık karşıtı görüşlerin ne şekilde eserlerde kurgulandığını göstermek adına önemlidir. Bu nedenle aynı eserden Türkçeye çevirdiğim kısa bir alıntı ile söylemsel ifadelerin ideolojik işlevine dikkat çekmek istiyorum.

Bana bu okulda Asyalı ve siyahî çocukların beyaz çocuklar tarafından sürekli aşağılandığını ve küçümsendiğini söyleyeceksin. Bu benim için yeni bir haber değil, bilirsin. Ben de bu durumun farkındayım. Her fırsatta zorbalık eden veya başkalarının eşyalarını çalarken yakalanan çocuklara müdahale ediyorum ve ceza veriyorum. Ne var ki ben bunları, ırkçılıktan dolayı değil zorbalık ettikleri, şantajla para kopardıkları ve hırsızlık yaptıkları için cezalandırabiliyorum. Anlıyorsun değil mi, bunlarla her zaman kafa kafaya mücadele etmek bir yol değil; canım, acaba bunu anlayabiliyor musun? Bu davranışlar kökleşmiş davranışlar. Maalesef buradaki çocukların birçoğunun aileleri de ırkçı görüşlere sahip. Böyle bir durumda eğer sen bir düşünceye saldırsan bu, ailelere de saldırıyorsun anlamına gelir ve çocuklara kendi ailelerinin kötü aileler olduklarını söylemiş olursun. Tabi ki bu işe yaramaz. Bu durum onları sadece düşman eder ve düşüncelerinin güçlenmesine neden olur... Onlar sadece çocuk, Kamla. (1984:119).

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere kültürlerarası ilişkiler söz konusu olduğunda ideolojik bildirimler, sıklıkla ırkçılık konusu içinde yer alır. Çünkü ırkçılık, ait olduğu toplumsal yapıya, kültürel değerlere ve tarihsel geçmişe göre şekil alabilmekte ve kişiden kişiye değişebildiği gibi toplumdan topluma ve ülkeden ülkeye de farklılık gösterebilmektedir. Bu alıntıda, ideolojik anlamda en dikkat çeken şey okul müdürünün - beyaz olabileceği düşüncesi hâkim olsa da - beyaz çocukların yaptıklarını bilmesi, onaylamaması ve hatta gerektiğinde müdahale edip ceza verdiğini belirtmesidir. Ancak okul müdürünün Kamla'ya "anlıyorsun değil mi, ... canım acaba bunları anlayabiliyor musun?" sözleri okurda müdürün, Kamla'yı hem etki hem de baskı altına aldığı inancı uyandırmaktadır. Ayrıca müdürün kökleşmiş davranışlarla ne bireysel ne de ailesel olarak mücadele etmek gibi bir niyetin olmadığı da açıktır. Aslında müdürün bu tutumu da kültürel ideolojik yapılanmanın bir ürünüdür.

Malorie Blackman'ın siyahlar ve beyazlar arasındaki ırk ayrımını işleyen ve kapitalizme vurgu yapan eserlerinden biri olan *Noughts and Crosses*'de yazar, "crosses" olarak adlandırdığı ve toplumun çoğunluğunu temsil ettiği siyah ırkı güçlü gösterirken "noughts" olarak adlandırdığı beyaz ırkı ise azınlık olarak göstererek tamamen tersine bir dünya yaratır. Siyahların evinde dadı olarak çalışan beyaz Meggie'nin aşağıdaki söylemleri, ideolojik bildirimlerin bir çocuk oyunu kisvesi altında kurgulanması bakımından etkileyicidir.

Kendine ait nadir anların olduğu durumlarda Meggie "ne olurdu oyunu (what if games)" oynamaktan kendisini alamazdı. Kocası bazen büyük "ne olurdu

oyunu”larını oynamaktan zevk almazdı, sözgelimi “Bir virüs bütün siyahları yok etse ve beyazların hiç birini yok etmese ne olurdu?” veya “Bir devrim olsa ve bütün siyahlar devrilsen ne olurdu? Ya bütün siyahlar ölseler ne olurdu? Siyahlar bütün yeryüzünden silinseler ne olurdu?” Hayır. Meggie McGregor zamanını böylesi büyük global hayallere inanarak geçirmek istemiyordu (Blackman 2001: 8-9).

Eserde Blackman’ın sunduğu farklı bakış açıları sayesinde okur, siyahların ve beyazların yaşadığı bir toplumda yaşamasa da yani böylesine kültürel bir deneyime sahip olmasa da farklı ırkların yaşam biçimleri, düşünce sistemleri, değer yargıları ve olaylar karşısında tutum ve davranışları ile kendi toplumu arasında bir ilişki kurabilir. Çünkü sosyalleşen her çocuk her toplumda ezenlerin ve ezilenlerin yaşadığına şahit olur ve “öteki” kavramı ile ilgili nesnel bir düşünce sistemi gelişir. Aslında bu alıntıda oldukça farklı bir dünya yaratılmıştır. Bilindiği gibi, tarihsel geçmiş göz önünde bulundurulduğunda dünyada daha çok siyah ırk beyaz ırka hizmet etmiştir. Ancak eserde gerçek dünyadan ütöpik dünyaya geçilmiş ve tam tersine beyaz Meggie siyahların evinde çocuk bakıcısı olarak çalıştırılmıştır. Kocasıyla oynadığı çocuk oyunu onun aslında hem yaptığı işin hem de kişiliğinin bir göstergesidir. Meggie kocasıyla normal şartlar altında sohbet etmek yerine onunla oyun oynayarak bir hayali hatta bir özlemi dile getirir. Acaba Meggie’nin sorduğu gibi siyahların yeryüzünden yok olmaları evrensel hayal gücünün bir ürünü müdür? Yoksa çoğunluğun bir isteği midir? Ya da ezilen siyahların artık pes ettiklerine dair attıkları yaşam çığıllıkları mıdır? Bütün bunlar bilinmez ama romanda ırk ayrımının ideolojik anlamda sorgulandığı gerçeğini de değiştirmez.

Dilde ideolojinin kurgulanmasıyla ilgili verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere ideoloji ile dil birbirinden ayrılmaz iki ayrı bütündür. Dil ile ideoloji bu kadar iç içe geçtiyse o zaman çocuk edebiyatı da ideolojik söylemlerle doludur. Çünkü çağdaş eleştiri kuramına göre hiçbir eser, hatta en basit bir çocuk kitabı bile ideolojik anlamda masum değildir. Peter Hunt, bir çocuk kitabının yani, özellikle çocuk okur tarafından okunacak bir kitabın eğitici veya etkileyici olmamasının muhtemelen imkânsız olduğunu belirttikten sonra zaten sadece bu özellikleri nedeniyle bile çocuk kitaplarının belli bir ideolojiyi yansıtmaktan kendilerini alamayacağını iddia eder (Nodelman 1996: 91). Metinden çıkarılacak anlamın ima yoluyla verildiği yani açık açık verilmediği durumlarda bile okur, metin ile gerçek dünya arasında sürekli bağlantı kurmaya çalışır. Hatta öyküdeki olaylar kısmen ya da tamamen gerçekte olması mümkün değilken -özellikle fantastik kurgulu eserlerde- bile gerek anlatı sıralaması gerek karakter ilişkileri anlaşılabilir bir düzende verilmesiyle okur, bu durumu gerçek dünya ile ilişkilendirir. Shutherland, çocuk edebiyatı eserlerinde ideolojinin işleyişini şu sözlerle açıklar: (1985: 143-4)

Tıpkı diğer yazarlar gibi çocuk kitabı yazarları da bir kitaba neyin gidip neyin gitmediğini seçerken, karakter ve olay örgüsü geliştirirken, çatışmanın yapısını ve çözümünü belirlerken, kahramanları veya hainleri tasarlayıp betimlerken, okurlarda duygusal tepki uyandırırken, okurların yargılarını ortaya çıkarırken, konulardan örnek vermenin yollarını ararken ve ahlaka değinirken kendi görüş ve düşüncelerinin kaçınılmaz bir şekilde etkisi altına girerler. Böylece kitaplar yazarların kişisel ideolojilerini (bilinçli ya da bilinçsiz; dolaylı ya da dolaysız) ifade etmiş olurlar. Gerçi aykırı, çelişen ve bazen şiddetli bir şekilde karşı çıkılan ideolojilerle öfkelenen meydanlardaki halka, potansiyel olarak etkili bir kitap göndererek kişinin değerlerini resmen ilan etmesi siyasi bir eylemdir. Bu açıdan bakıldığında, yazarın görüşleri yazarın ideolojisidir. Kamuda ulaşılabilir hale gelen ve görüş bildiren kitaplar, ideolojinin bir tür yandaşçısı olmakla kalmıyor aynı zamanda potansiyel olarak da inandırıcı oluyorlar.

Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere çocuk edebiyatı metinleri anlatı bilimsel yaklaşımla ideolojik bağlamda incelendiğinde karşımıza şaşırtıcı bir o kadar da ürkütücü boyutta bir tablo çıkar. Çocuk edebiyatı metinlerinin kültürel ve sosyal anlamda ideolojik yapılanmanın hem bir ürünü hem de bir sonucu olduğu gerçeği, yetişecek olan bireylerin ve gelecekteki toplumun şekillenmesinde bir ayna görevi görür. Ne var ki çocuk edebiyatı eserlerinde ideoloji ister “açık”, ister “örtük”, isterse “metnin özünde” bulunsun bu ideoloji türleri çocuk okurda ancak bir farkındalık yaratıldığı takdirde işlevsellik kazanır. Metne anlam veren çocuk okur olduğu için onun edebi bir okur olarak gelişmesi ancak metindeki ideolojik kodlara anlam yüklemesine bağlıdır. Çocuk okurun açık ideolojik bildirimlere anlam yüklemesi elbette önemlidir. Ancak çocuk okurun edebi yönden gelişimi onun aynı zamanda örtük ve metnin özünde bulunan ideolojik bildirimleri de anlamasını gerekli kılar. Bu nedenle Stephens’a göre, bir metindeki ileti ne kadar örtük bir şekilde verilirse, o metinde verilen kurguyu nasıl yorumlaması gerektiğini bilen bir okura o kadar ihtiyaç duyulur (1992: 10). Çünkü metnin alınılması veya anlamlandırılması okura bağlıdır.

SONUÇ

Bu makalede çocuk edebiyatında ideoloji konusu anlatı bilimsel yaklaşımla ele alınmıştır. Bunun için öncelikle “ideoloji” terimi kavramsal olarak açıklanmış; bizim kullandığımız anlamıyla ideoloji teriminin sınırları çizilmiş ve ideoloji ile dilin birbiri içine nasıl geçtiği saptanmıştır. İdeolojinin edebi metinlerde yer alması sadece metin dışı unsurlardan yazar ve okura bağlı olmadığı aynı zamanda metin içi unsurlardan anlatıcıya da bağlı olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca metnin anlamlandırma sürecinde çocuk okurun işlevselliğinin önemine değinilmiş ideolojik bildirimlerin çocuk okur tarafından ne şekilde alınılabileceği belirlenmiştir. Son olarak ise, çocuk edebiyatı

eserlerinde kurgulanan ideoloji ele alınarak ideolojinin açık, örtük ve metnin özünde olmak üzere üç farklı şekilde çocuk edebiyatı metinlerinde bulunduğu alıntılarla örneklendirilmiştir.

Özetle, çocuk edebiyatı eserleri genellikle çocuğa doğru davranış kalıpları ki bu davranış kalıpları genellikle toplumun öngördüğü veya çoğunlukla kabul ettiği davranışlardır- öğretmek; toplum içinde uyması gereken kuralları anlatmak; iyilik, dürüstlük ve yardımseverlik gibi bir takım evrensel davranışlar kazandırmak; yani çocuğun toplumsallaştırılmasına katkıda bulunmak amacıyla yazılmış eserlerdir. Dolayısıyla, birey ve toplum arasındaki ilişkiyi yansıtan ideolojik görüşlerin çocuk edebiyatında olması zaten bu eserlerin doğasında vardır. Böylece birey yalnızca kendisini değil toplumda yaşayan diğer bireyleri de ötekileştirmeden anlamaya çalışacak; çocuksu tekbenciliklerinden sıyrılacak ve sosyal farkındalık kazanarak toplumsallaşma sürecine katılacaktır. Ayrıca, çocuk okurun ideolojinin aslında yaşadığı dünyada var olduğunu bilmesi, onu gerçek dünyada olup bitenlere karşı anlam vermede daha yetkili kılacaktır.

Kaynaklar

- BAKHTIN, M. M. (1981), *The Dialogic Imagination-Four Essays by M.M. Bakhtin*. (Çev. Carly EMERSON, Michael HOLQUIST) Austin, The University of Texas, 1981. (İlk yayın Rus dili, 1975).
- BARTHES, Roland (2001), "The Death of the Author." In *The Norton Anthology Theory and Criticism*. (Ed. Vincent B. LEITCH) USA, W.W. Norton & Com.
- BARTHES, Roland (2007), *Yazı Üzerine Çeşitlemeler Metnin Hazzı*, (Çev. Şule DEMİRKOL) İstanbul, YKY.
- BLACKMAN, Malorie (2001), *Noughts and Crosses*, Great Britain, A Random House Group Company.
- CHATMAN, Seymour (1978), *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*, Ithaca, NY, Cornell University Press.
- CROMPTON, Richmal (1930), *William the Bad*, London, Newnes.
- DEMİR, Yavuz (1995), İlk Dönem Hikâyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi, Ankara, Akçağ Yayınları.
- DERRIDA, Jacques (2001), "Dissemination/Plato's Pharmacy." *The Norton Anthology Theory and Criticism*. (Ed. Vincent B. LEITCH) USA, W.W. Norton & Com.
- EAGLETON, Terry (2000), *Edebiyat Kuramı: Giriş*, (Çev. Tuncay BİRKAN) Ankara, Ayrıntı Yayınları.
- EKİZ, Tevfik (2007), "Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 47, 2 ss. 119-127.
- GENETTE, Gerard (2005), "Anlatı Türleri ve Anlatıcının İşlevleri", (Çev. Mehmet/Sema RİFAT) Kitap-lık, *Aylık Edebiyat Dergisi*, sayı: 87, s.129.
- GOLDEN, Joanne M. (1990), *The Narrative Symbol in Childhood Literature*, New York, Mouton de Gruyter.
- HOLLINDALE, Peter (1992), *Ideology: Literature For Children Contemporary Criticism*,

- (Ed. Peter HUNT) NewYork, Routledge.
- KAZANCI, Metin. “Althusser, İdeoloji ve İdeolojiyle İlgili Son Söz”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2006. Bahar, s. 67. (<http://ilef.ankara.edu.tr/id/gorsel/dosya/1164634976althusserideoloji.pdf>. Erişim Tarihi: 1 Nisan 2010. ss. 2-4.)
- KIPLING, Rudyard (1902), *Just So Stories (İşte Öyle Hikâyeler)*, (Çev. Begüm Kovulmaz) Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KÖKSAL, Ülker (2000), *Uzaydaki Arkadaşım*, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- KUTLU, Ayla (2006), *Çağdaş Çocuk Masalları. Beceriksizler Sirkisi*, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- LOTHE, Jacob (2000). *Narrative in Fiction and Film*, USA, Oxford University Press.
- MANNHEIM, Karl (1925), *Ideologie und Utopia (İdeoloji ve Ütopya)*, (Çev. Mehmet OKYAYUZ) Ankara: Epos Yayınları.
- NODELMAN, Perry (1996), *The Pleasures of Children's Literature*, Second Edition, USA, Longman Publishers.
- ÖNER, Çetin (2008), *Portakal*, İstanbul, Can Sanat Yayınları.
- PRICE, Susan (1984), *From Where I Stand*, London, Faber, Faber.
- SAUSSURE, F. De. (1916), *Cours de linguistique générale*, (Ed. C. BALLY, A. SECHEHAYE) Paris, Payot; (Çev. W. BASKIN), *Course in General Linguistics*, Glasgow, Fontana/Collins, 1977.
- STEPHENS, John (1992), *Language and Ideology in Children's Fiction*, England, Longman Group.
- STEPHENS, John (1999), “Analysing Texts for Children: Linguistics and Stylistics.” *Understanding Children's Literature*. (Ed. Peter Hunt) London, New York: Routledge.
- SUTHERLAND, R.D. (1985), “Hidden Persuaders: Political Ideologies in Literature for Children”, *Children's Literature in Education*, 16(3): 143-158.
- TREIMAN, Rebecca (2001), “Reading.” (Ed. M. ARONOFF, J. Rees-MILLER) *Blackwell Handbook of Linguistics* (pp. 664-672). Oxford, England, Blackwell.
- http://www.artsci.wustl.edu/~rtreiman/Selected_Papers/Treiman_Handbook_of_linguistics_2001.pdf, (10 Ocak 2013).
- TOLKIEN, J. R.R. (1987), *The Hobbit*. London: Unwin Hyman.
- WALLER, Gary (1986), *English Poetry of the Sixteenth Century*, London, Longman.
- YÜCEL, Tahsin (2000), *Yazın, Gene Yazın*, İstanbul, YKY.